

Dr M. BUSSELS en Fr. BIJVOET

Bocholt Voorheen

OVERDRUK UIT DE
VERZAMELDE OPSTELLEN
HASSELT

BOEKDEEL XIV
Driemaandelijkse Aflevering, N° 4.

1938

V. Heidetwisten

WEERT

Heftige betwistingen heeft Bocholt steeds gehad met de naburige stad Weert. De oorzaken hiervan waren niet alleen de tusschenliggende heide, doch tevens en vooral een kunstmatige beek die de stad Weert van water moest voorzien.

Vooraf dit kanaal — in Bocholt geheeten Weerterbeek en in Weert Bocholterbeek — is jaren lang de twistappel geweest voor de bewoners der twee gemeenten.

We zullen eerst den oorsprong opsporen van dit kanaal en daarmee de eerste en voornaamste oorzaak van dezen langen en soms bloedigen strijd bestudeeren.

Op 1 Juli 1296 laat Arnold V, graaf van Loon, aan ieder weten dat zijn leenman, Gosewijn van Born, heer van Elsloo, aan Willem, heer van Horn heeft afgestaan « *eyn deill waters eynde beeck loupende by den molen geheitten die Nedermolen in der heerlicheit van Boechout* ».

De hoeveelheid water werd nauwkeurig bepaald « *so veele ende so breit alls doer eyn vaet offte duetlick geheitten eyn biecaer loupen mach* ». Willem van Hoorn mocht dit water ontvangen beneden den Nedermolen (45). De graaf gaf zijn toestemming en wilde deze beslissing nog meer kracht bijzetten. Waartoe echter het water dienen moest, werd niet vermeld.

Prins Bisschop Lodewijk van Bourbon bekrachtigde en breidde dit privilege uit op 26 December 1481.

Jacob, heer van Hoorn, had aangevraagd de hoeveelheid water te mogen verdriedubbelen. Om de groote vriendschap en de vele diensten, die hij den Prins Bisschop had bewezen, werd hem dit toegestaan. We vernemen nu ook voor wie het water bestemd was « *pro se et suis et subditis de Weert* » voor de Weertenaren, en ook de plaats werd weer nauwkundig aangegeven « *de rivulo nostro ante molendinum vulgariter nuncupatum die nedermolen prope Boechout currente* » (46).

De deken van het St. Lambertuskapittel en ook de stad Luik bevestigden nog het zelfde jaar deze vergunning.

Ook toen de graaf van Hoorn heer werd van Bocholt, moest hij beloven de Weertenaren in dat privilege te handhaven.

En nadat hij de heerlijkheid Bocholt had afgestaan aan zijn schoonzoon Everard Van der Marck, haastte zich deze het Weerter voorrecht te bevestigen en goed te keuren.

Uit dit alles mogen we reeds besluiten dat de stad Weert een uitzonderlijk belang hechtte aan deze dienstbaarheid op Bocholter grondgebied.

Niet ver van Weert liep nochtans een andere waterloop, de Boschhoverbeek. Waarschijnlijk moest de Bocholterbeek drinkbaar water leveren aan de stadsbewoners of misschien werd het water ook gebruikt om de zeer gekende Weerter lakens te bereiden.

(45) Coenen: Limburgsche Oorkonden n° 253°. Volledige tekst in PSHAL XXIX, 211.

(46) Flament, Chroniek der Heerlijkheid Weert, in PSHAL, XXIX, 212.

Voor wat deze laatste gissing aangaat, hebben we evenwel nergens een geschreven bevestiging gevonden.

Reeds vóór de blijde inkomst van den jongen graaf van Hoorn was er oneenigheid gerezen tusschen de twee gemeenten.

Het blijkt dat de Bocholterbeek door Lodewijk van Bourbon aan de Weertenaren werd ontnomen (47).

De nieuwe heer moest beloven er voor te zorgen dat die waterloop weer aan die van Weert in gebruik zou worden gegeven. Zooals we gezien hebben deed hij heel wat meer en beter en zorgde dat de maat verdriedubbeld werd.

Om der waarheid wille moeten we zeggen dat hem dit niet zeer moeilijk moet zijn gevallen !

Jacob, graaf IV van Hoorn, verhief op 24 Mei 1458 (48) de heerlijkheid Bocholt.

Hij werd dus heer van Bocholt en bevoordeelige de Weertenaren ten koste van zijne nieuwe onderdanen.

Ook in de 16e eeuw zijn er menigvuldige twisten opgerezen. Omstreeks 1600 is de ruzie weer volop in gang.

Die van Weert zonden naar Bocholt een menigte « *briefkens... inhoudende soo drengementen als onbehoorlijke commanden* ». We laten hier een voorbeeld volgen : « *Die van Bochout en sullen niet laeten terstons, terstons alle de huisliedens tot bochout te waerschouwen dat hen niemandt en onderwinne die riviere, coemende van Bochout tot Weert en onderwinne te impecheren in groet oft int clain oft die selve af te laeten op pene dat men u dorp door vier sal rigouereuslijck executeren* » (49).

Tot dan toe hadden die van Weert zich enkel bekommerd om het behoud der beek. Zij voelden zich waarschijnlijk aan de winnende hand en namen vanaf de 17e eeuw, in zekeren zin, het offensief. Zij wilden den loop der beek veranderen. In het jaar 1634 stelden die van Bocholt een *protestatie* op (50).

(47) PSHAL, XII, 449 en 443.

(48) Wolters, Notice sur l'ancien comté de Hornes, 45.

(49) Bocholt, Privilegieboek XVI, f° 16.

(50) Privilegieboek XVI, 11 19 Oct. 1634.

Vermits de Weertenaren verandering willen brengen aan den waterloop moeten zij, zoo staat daarin geschreven, eerst hun bescheiden toonen. Zij zijn er eveneens toe gehouden de Bocholtenaren schadeloos te stellen voor : « *alle attentaten bij hen gecommiteert als naemelijck mettet waeter via facti te stoppen, bemden ontvreyen met zand te oeverwerpen, dijken schooren en alle schade te reparieren.* »

Zij moeten hun maat meebrengen en vergelijken met *die oude maten in de kōmp van Bree* en eveneens de beek op het waterpas leggen : d. i. het water niet te hoog laten komen, het kaar zoo sluiten dat niemand schade heeft,

geen nieuwen vloer in de waterleiding leggen zonder het advies van Bocholt,

en, zooals blijkt uit een later document, bruggen en oevers verzorgen (51) maar zonder schade te berokkenen aan de aangrenzende eigenaars. Nog andere verplichtingen hadden die van Weert zich op te leggen. Aldus verklaarde Jan Ackermans in 1665 dat « *Zeuwer Stocken alias Smets, burgemeester van Weert, heeft gemaect en betaald die vonder over die gepretendeerde Weerterbeeck* » (52).

Uit een proces (53) vernemen we dat « *omtrent het beginsel ofte oorspronck van de beecke genaempt de Weerterbeeck tusschen deze juridictie ende Bree bevonden woordt een viercantige maete van blauwe steenen genaempt het kaer... dat het selve kaer in het beginsel van het jaer 1685 ende voorgaende van binnen is becleet geweest met geel koper.* »

Die koperen platen moesten dienen « *om die enghde ende die breyde der beecke ende de cours derselve in staet te halden* » (54).

Het kanaal is gesitueerd « *op de juridictie van Bree ofte Stockem* » (55).

(51) Bundel IX F. 1666.

(52) Bocholt, Reg. VIII 38vo.

(53) Bocholt, Bundel II, 1690.

(54) Bocholt, Bundel I, 1685.

(55) Reg. II, 3.

Tot in de achttiende eeuw bleef de twist voortduren.

In het jaar 1789 hoorde P. A. Van de Cruys, drossaard, dat op Bocholter grond « *soude gestopt sijn seeckere beeck ofte waterleye genaamt de kleyne beeck loopende naar Weert* » (56).

Van wege de overheden werden ernstige pogingen gedaan om de nog voorkomende betwistingen in der minne te regelen.

We vernemen dat op 20 December 1707, Jan Meulen, alias Cluyts aan Mevrouw de Lannoy verkoopt « *een beemd onder Bocholt int Creydel gelegen met obligatie der reparatie ende onderhoudt der brugge over de Weerterbeek gelegen in Doritsstratien* » (57). De herstellingen vielen dus niet uitsluitend ten laste van een enkele partij.

Toch handelden die van Weert somtijds op Bocholter gebied alsof zij er heer en meester waren (58); zij wierpen aarde uit, braken dammen en dijken door, en veranderden den loop der beek.

Soms verstoutten zij zich de Aabeek te onderzoeken en te reinigen « *boven 't caer naer den mondt der Aebek* » (59).

Verscheidene inwoners van Beek kwamen verklaren dat die van Weert niet verder mogen vegen boven 't Caer dan drie treden.

Naar het schijnt had de justitie van Bree, buiten weten van de schepenen van Bocholt, in 1681 dit voorrecht aan de Weertenaren toegestaan. Die van Bocholt protesteerden natuurlijk uit alle macht (60).

Een nieuw protest van wege den Heer en de molenaars, Jan en Claes Luys, volgde op 3 September 1689 (61). De

(56) Reg. II, 3.

(57) Reg. XI, 188.

(58) Reg. IX, 169.

(59) Reg. IX, 208.

(60) Reg. X, 73.

(61) Deze inlichtingen werden genomen uit een lijvig dossier over het proces te Tongeren, in bezit van een der schrijvers.

bode moest de aarde terug in het water schieten en er werd een kar slijk uit den mond der Aa weggevoerd.

Tot men aanving met het graven der Zuid Willemsvaart, bleef het Kaar onveranderd. Alleen de twist raakte nooit geslecht : in de 18e eeuw vinden we nog steeds bekrachtigingen allerhande van de dienstbaarheid.

Omstreeks 1826 werd het nieuwe, nog bestaande kaar, niet links, doch rechts van de vaart gebouwd door hoofdingenieur Goudriaan, onder bewaking der ambtenaren van den Waterstaat.

De afmetingen werden bepaald in gemeen overleg met de gemeentebesturen van Weert en Nederweert en de molenaars der Aabeek.

Nu volgde eene periode van vijftig jaar waarin niet de minste klacht werd geuit.

Doch in 1879 vond de molenaar dat hij te weinig water had en de inwoners van het gehucht Creyel meenden dat zij er te veel ontvingen. Zelfs de belangen van de molenaars kwamen niet altijd overeen : die links van het kanaal woont wil weinig water, terwijl die van rechts hoog water moet hebben om weiden te kunnen bevloeien. Daarom vinden we een verbindingskanaaltje tusschen de Aabeek en de Weerterbeek, om zóó het teveel aan water te kunnen afleiden. De beek is slecht onderhouden en ze steekt vol zandbanken.

De zaak bleef hangende tot in het jaar 1901.

Twee ingezetenen van Bocholt veroorloofden zich in 1898 den loop der Weerterbeek te wijzigen en sluisen aan te brengen om besproeiingen uit te voeren.

Omdat die werken werden uitgevoerd zonder de toelating van de Bestendige Deputatie, werd proces-verbaal opgemaakt.

Door het Vrederecht van Bree werden de HH. Martens en Gielkens, van Bocholt, op 6 September 1901 vrijgesproken. Te Tongeren werden ze achteraf op 29 November van het zelfde jaar veroordeeld tot eene geldboete en tot het herstellen van den waterloop in zijn vroegeren staat.

Spijts herhaalde klachten der stad Weert gingen de eigenaars verder met water af te nemen. Daarom werd een nieuw proces ingespannen (62).

De stad Weert won het pleit, doch stilaan verloor de Weerterbeek van haar belang en heden wordt ze hoe langer hoe meer veronachtzaamd.

* * *

Ook ter wille van de heide hebben Bocholt en Weert groote processen ingespannen. Bocholt beweerde samen met Weert te mogen schellen en bellen in « *seecker moer- asch broeck ende heide wesende Weerter grondt* ». Weert kloeg over het regiem der beek en eischte « *reciproque de servituyt van heidt ende weydtganck op den Bocholter grondt* ». (63).

De Weertenaren hadden 21 hoornbeesten aangeslagen « *ter oorsaecke dat oovergeweyt solden hebben* ». (1629). Eene conferentie had vervolgens plaats waarop Giel Hendrix moest borg blijven voor de Bocholtenaren.

In 1630 werden van weerszijden commissarissen aangesteld (64), waaronder Andries Vaes, schepen te Vliermaal en Antoon Van den Steen rentmeester van het ambt Pelt « *omte visiteeren de limieten tusschen Weerdt en Bocholt* ».

Op 18 Augustus 1635 moesten Nicolaas Thielen, pastoor, Gerard Van den Steen schout, en Boogaerts schepen, de schade schatten aangebracht door de Weertenaren (65).

Op 19 November 1652 (66) werd een vonnis uitgesproken door het Hof van Gelderland. Het luidde als volgt : Die van Bocholt mogen geen turf steken of hout kappen in het Vrouwendonck, doch zij bezitten er het recht van gemeenen weidegang.

Zij mogen hun vee drijven op den Weerter grond in het broek en in de heide, maar de Bocholter herders moeten de

(62) Bocholt, Bundel IX E., 1653.

(63) Reg. XVI, 10.

(64) Reg. XVI, 12.

(65) Reg. XVI, 13.

(66) Reg. XVI, 15.

wijk nemen als die van Weert hun te gemoet komen. Die van Weert hebben dezelfde rechten en verplichtingen op Bocholter grond. Ieder mag op zijn grond turf steken, hout kappen, haggen en vlaggen.

Doch om de weide op het broek niet te beschadigen, mag men alleen zoo turf steken dat geen grachten of kuilen het grazen onmogelijk maken « *gelijck eenen goeden huysvaeder toestaet* ».

Misbruik wordt gestraft met een gouden reaal, een boete die bij herhaling van het misdrijf steeds verdubbelt. Weert moet ophouden met het panden van Bocholter vee en schadeloos stellen voor de vroeger aangeslagen dieren.

Nog werden de onderdanen wel eens handgemeen. Op de *kwestieuse plaatse* tusschen Weert en Bocholt moesten de schepenen van het dorp zich begeven om het lijk van den zoon Van de Weerd te onderzoeken (10 Augustus 1700) (67).

De Weertenaren hadden turf gestoken op een hun verboden plaats. In het bijzijn van schout, schepenen en burge-meesters der twee gemeenten werd de turf door den bode van Bocholt verbrand en in het water geworpen « *tot spiegel van een yeder* » (68).

Een paar malen moesten Bocholtenaren voor hun eigen schepenbank verschijnen omdat zij op Weertergrond hadden *geturfd* (1767) (69).

Den 16 Januari 1787 werd bekend gemaakt op het jaargeding dat schout Costerius van Weert ontvangen had van Joannes Peters, 10 gulden Weerts « *voor iteratieve slagen aan den heert van Bocholt* » (70).

Zoo bleef deze zaak maar steeds voortduren. Den 20 en 21 November 1787 hebben de Drossaard, Laurens Reynen en Gerardin Teys « *eenen en eenen halven dagh omgebracht in het examineeren der schepenregisters om op te soecken de gerechtigheit van Weerd* » (71).

(67) Bocholt, Reg. XI, 15.

(68) Reg. XVI, 27.

(69) Reg. III, 31 en 41, 1767.

(70) Reg. XVI, 47.

(71) Bocholt, Reg. XXV, 172.

De Franschen zouden den Gordiaanschen knoop doorhakken : De prefect van het Departement der Beneden Maas verordende, den 18 Brumaire van het jaar 12 der Fransche Republiek (1804) dat een deel heide aan Bocholt zou toebehooren en dat de grens moest afgebakend worden. Maar voegde hij hieraan toe « il n'est nullement dérogé par les dispositions de cet arrêté aux droits d'usage, paturage, nettoyage, tourbage et autres dont les communes respectives ont toujours joui et elles continueront à les exercer comme par le passé » (72).

Daarmee konden heide- en weiderecht nog een tijdje blijven voortbestaan.

(72) Bocholt, Bundel Aanwinsten.